

УДК 332.021

Олієвська М.Г.

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

У статті досліджено основні джерела та проблеми фінансування інноваційної діяльності підприємств. Акцентовано увагу, що інноваційна діяльність передбачає залучення до процесу розробки та впровадження новачій інвестиційні ресурси.

Ключові слова: інновація, фінансове забезпечення, фінансові ресурси, інвестиційні ресурси.

Постановка проблеми. Ринкова економіка відкриває широкі можливості активізації інноваційної діяльності, а тому її характерною ознакою є створення та використання нових знань, перетворення їх на повноцінний чинник виробництва.

Наразі реальну інноваційну активність підприємств показує динаміка впровадження прогресивних технологічних процесів і освоєння нових видів продукції: якщо у промислово-розвинутих країнах до 90% приросту ВВП забезпечується за рахунок впровадження нових технологій, то частка України на ринку високотехнологічної продукції, який оцінюється у 2,5-3,0 трлн. доларів США, становить 0,05-0,1%, а інноваційна діяльність характеризується структурною перебудовою, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних та соціально-ціннісних аспектів.

На жаль, сьогодні інноваційні процеси в Україні не набули достатніх масштабів і не стали істотним чинником зростання економіки. Також важливо зазначити, що науково-технічний потенціал регіонів країни використовується не в повній мірі, зокрема, наукомісткість промислового виробництва не перевищує 0,3%, а частка високотехнологічної продукції постійно знижується [10]. Результати статистики не оптимістичні. Разом із тим існує думка, що саме новації, випереджаючий розвиток високотехнологічних галузей, виробництво продукції і надання послуг зі значною часткою доданої вартості є рушійною силою, що здатна забезпечити довготривале економічне зростання.

Зважаючи на те, що проблеми активізації інноваційної підприємств вимагають термінового розв'язання, українські науковці [1-9] здійснюють численні дослідження у цьому напрямі і стверджують, що суттєві структурно-технологічні зрушення на основі розвитку інноваційного процесу, ринкової та інформаційно-комунікаційної інфраструктури вимагають потужного фінансового забезпечення та державного регулювання.

Мета статті. Метою цієї роботи є критичний огляд та визначення пріоритетних джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Системне дослідження наукових праць дозволяє стверджувати, що політика фінансування інноваційної діяльності підприємств є складовою частиною державної інноваційної політики, яка повинна забезпечувати вирішення таких завдань, як:

1. створення необхідних передумов для швидкого та ефективного впровадження технічних новинок в усіх сферах народногосподарського комплексу держави, забезпечення її структурно-технологічної перебудови;
2. збереження і розвиток стратегічного науково-технічного потенціалу в пріоритетних напрямках розвитку;
3. створення необхідних матеріальних умов для збереження кадрового потенціалу науки і техніки, недопущення еміграції висококваліфікованих наукових кадрів.

Для реалізації поставлених завдань необхідно забезпечити якомога більший перелік джерел надходження грошових коштів, механізм їх акумулювання та вкладання в інноваційні проекти, а також систему контролю за ефективністю використання та повернення коштів.

Безперечно, фінансування інноваційної діяльності підприємства має відбутися на таких засадах:

- забезпечення ефективності впровадження інновацій;
- диверсифікація джерел фінансування;
- обґрунтованість і законність способів акумуляції коштів;
- гнучка система фінансового забезпечення;
- фінансування інноваційного проекту на всіх етапах життєвого циклу.

До основних джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств науковці [1-9] відносять власні кошти підприємств (амортизаційні відрахування, внутрішні резерви, кошти інноваційного фонду); інвестиційні (внески іноземних та вітчизняних інвесторів), кредитні (кредити банків, фінансовий лізинг) та бюджетні ресурси державного та місцевого рівнів.

Здійснимо огляд і оцінку реального стану справ стосовно надходження коштів на фінансування інноваційної діяльності підприємств Рівненського регіону, де переважає сільськогосподарське виробництво і економіка в основному представлена малими та середніми підприємствами.

Важливо зазначити, що у зв'язку з обмеженістю бюджетних ресурсів, кошти на інноваційну діяльність, які надаються місцевими бюджетами та позабюджетними фондами є незначними, а це означає, що органи місцевого самоврядування мають низький рівень впливу на інноваційну діяльність підприємств.

Відповідно в умовах дефіциту бюджетних надходжень перед підприємствами постає необхідність самофінансування та залучення різноманітних зовнішніх джерел із оптимізацією їх структури, тому що фінансування інноваційно-інвестиційного розвитку характеризується високим ступенем ризику.

Проте нині використання самофінансування інноваційних заходів не завжди гарантує підприємствам високі темпи розвитку. До того ж, впроваджувати інновації за рахунок власних ресурсів мають можливість лише великі підприємства, оскільки мають доступ до фінансових ресурсів, можуть залучити кваліфікованих науково-технічних працівників, організувати НДДКР і застосовувати технологічні знання у великих масштабах.

Варто підкреслити, що д.е.н., професор Л. Федулова на основі аналізу фінансування інновацій в промисловості доводить недостатність забезпечення інноваційної діяльності шляхом самофінансування підприємств і зазначає про «необхідність розширення джерел фінансування інновацій за рахунок банківського кредитування, залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів, державного асигнування, а також застосування ринкових механізмів мобілізації фінансових ресурсів (фондового ринку, венчурного інвестування)». І далі «не використовуючи (або мало використовуючи) такі інструменти фінансового ринку, як акції, облігації, кредити банків, вітчизняні підприємства знаходяться на самозабезпеченні, що істотно обмежує можливості їхнього зростання та модернізації на основі інновацій» [9].

Про державну підтримку та венчурне підприємництво зазначають також Л.І. Дмитриченко і К.В. Кутрань, які розглядають таке підприємництво, як:

по-перше, «певний механізм, що дозволяє реалізувати, впровадити у виробництво новітні розробки, досягнення науково-технічного прогресу»;

по-друге, «діяльність в інноваційній сфері, яка спрямовується на реалізацію ризикових проектів (створення і впровадження у виробництво нових технологій, товарів, послуг) і просування їх на ринок для отримання прибутку як винагороди за ризик» [2, с. 25].

Проте зазначимо, що венчурне підприємництво розвивається і ефективно впливає на ринкову економіку лише за певних умов: наявності і розробленості природних ресурсів, розвиненої виробничої інфраструктури, макроекономічної стабільності, високого рівня зайнятості населення тощо.

Посилаючись на праці Л. Федулової, вчені описують такі напрями державної політики щодо стимулювання венчурних інвестицій як: прямі державні інвестиції у венчурні фонди й венчурні компанії; пільгові кредити в рамках державних програм (пільгова ставка процента, можливість подовження строку повернення кредиту чи звільнення від обов'язкового його повернення); податкові пільги для новостворених венчурних підприємств у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності; державні гарантії [2, с. 26].

Цієї ж точки зору дотримується В. Король, який детально характеризує національну інноваційну політику. Зокрема, автор численних робіт на тему інноваційної політики підприємств вважає, що фінансове забезпечення інноваційної діяльності формується за рахунок:

1. Створення системи регіональних та галузевих фондів;
2. Створення недержавних інноваційних фондів підтримки науки та технологій із наданням їм податкових пільг;
3. Надання державних довгострокових кредитів на інновації;

4. Створення мережі комерційних інноваційних банків на умовах зниження податкової ставки на їх прибуток;
5. Створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій в інноваційну сферу [3, с. 114].

Уваги заслуговують також позиція к.е.н. О.Д. Рожко щодо найпоширеніших форм бюджетного стимулювання інноваційних процесів, серед яких:

по-перше, зменшення відрахувань до бюджету (пільговий режим оподаткування прибутку, що спрямовується на інвестиції; пільговий режим амортизаційних відрахувань; списання витрат на НДДКР на собівартість продукції; відсутність окремих видів податків; інвестиційний податковий кредит тощо);

по-друге, наявність спеціальних видатків із бюджету (пільгові кредити фірмам, які вступають у промислову корпорацію, впроваджують технологічні інновації; надання субсидій, відшкодування витрат на нововведення; дотації на підвищення кваліфікації науково-дослідницького персоналу; гарантоване повернення приватного капіталу, що вкладається у венчурний бізнес; субвенції на інвестиційні проекти) [7, с.66].

На перший погляд, можна з упевненістю стверджувати, що підтримка інноваційної діяльності, особливо на початкових етапах, потребує сприяння з боку держави, передусім за рахунок бюджетного регулювання. Проте бюджетне регулювання та видатки на інноваційно-інвестиційну діяльність повинні здійснюватися з урахуванням пріоритетних галузей промисловості та напрямків діяльності інноваційних структур. Не варто забувати про виробництво і споживання знань, де основним джерелом вартості є інтелект працівника та інтелектуальна власність.

Наразі слід зазначити, що ще одним із найбільш прийнятних і перспективних джерел фінансування інноваційної діяльності підприємства є позикові кошти, зокрема банківські кредити, але такі ресурси не завжди доступні та «дорогі» в обслуговуванні. До того ж такі установи не зацікавлені займатися фінансуванням інноваційного бізнесу через політичну нестабільність, невизначеність у сфері виробництва, великий ризик, а тому пропонують не вигідні умови щодо кредитування.

Фінансовий лізинг є однією з найбільш поширених форм фінансування підприємств агропромислового комплексу за кордоном, тоді як українські виробники сільськогосподарської продукції потерпають від браку коштів на фінансування інноваційної діяльності.

Ефективний вплив лізингу на оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських товаровиробників пояснюється тими потенційними можливостями, які закладені в лізинговій формі підприємницької діяльності [6], а саме:

- кредитування у вигляді машин і обладнання, на відміну від грошового кредиту, зменшує ризик неповернення коштів;
- лізинг не вимагає негайного здійснення платежів, що дає змогу без різкого фінансового напруження поновлювати виробничі фонди;

- умови лізингової угоди гнучкіші порівняно з кредитом, бо дають змогу двом сторонам вибрати вигідну схему виплат.

Таким чином, застосування лізингових операцій дозволяє здійснювати розширене відтворення основних фондів і відкриває широкий доступ користувачам до сучасних засобів виробництва і технологій.

Щодо фінансування інноваційної діяльності малих та середніх підприємств, то уваги заслуговують дослідження В.В. Божкової та О.М. Дериколенко, які вважають, що є значні фінансові механізми (бюджетне, кредитне, грантове, венчурне, за власні кошти фінансування тощо) підтримки малого та середнього підприємництва, проте науковці окреслюють низку проблем, серед яких недостатність фінансових ресурсів, відносно невеликий набір методів фінансування інновацій, несприятливий інвестиційний клімат, вплив зовнішнього середовища. Учені зазначають: «Нині для підтримки інноваційного бізнесу використовуються, в основному три механізми: фінансування з власних коштів, бюджетне фінансування і банківське кредитування. Але для широкомасштабного розвитку інноваційної діяльності цього не достатньо. Для фінансування нових інноваційно-орієнтованих підприємств, які тільки-но створились і ще нічого не мають, особливо в периферійних регіонах, необхідні інші інструменти, серед яких важливу роль має венчурне фінансування» [1, с. 227].

Відмітимо, що останнім часом у економічно розвинених країнах конкурентними перевагами вважаються не так матеріальні ресурси, як нові знання й технології, які згідно з теорією конкуренції теж є ресурсами. А конкуренція відповідно не що інше, як «динамічний процес виявлення нового знання, який супроводжується боротьбою за переваги, де фірми у процесі конкуренції вчаться кращим чином використовувати наявні рідкісні ресурси. При цьому конкурентоспроможність слід постійно поновлювати через активний інноваційний процес [6, с. 36].

Погоджуємося, що знання, інновації та технологічний прогрес є ключовими факторами внутрішнього розвитку, а створення та підтримання конкурентних переваг на основі інноваційної діяльності можливе лише в разі стабільності умов ведення бізнесу та наявності фінансових ресурсів, що можуть бути спрямовані на інноваційний розвиток.

Зважаючи на те, що в Україні сформувалася двосекторна модель економіки, коли один сектор (менш технологічний і капіталомісткий) працює в тіні, а другий (більш розвинений і капіталомісткий) – у легальному просторі, докторант Науково-дослідного фінансового інституту Академії фінансового управління Л. Олейнікова пропонує розглядати тіньовий сектор економіки не як джерело розширення бази оподаткування й наповнення бюджету, а як сегмент економіки, що має власні конкурентні позиції та значний вплив на соціально-економічний розвиток держави.

«Перехід до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку сам по собі є потужним чинником детінізації економіки, що не потребує застосування примусових заходів із боку держави. Не може підприємство, яке застосовує новітні технології, працювати в тіньовому секторі. Умови роботи підприємств у

тіньовому секторі економіки не дають можливості вести повноцінну інноваційну діяльність та застосовувати новітні технології через неможливість доступу до фінансових ресурсів банківського й інвестиційного секторів та необхідність приховувати обсяги реалізації продукції чи послуг» [6, с. 41].

На нашу думку, парадокс полягає в тому, що однією з причин тінізації економіки є відсутність інвестиційної альтернативи «тіньовим» капіталам.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що пріоритетним джерелом фінансування інноваційної діяльності підприємств мають бути інвестиційні ресурси, особливо іноземних інвесторів.

Як свідчить зарубіжний досвід, іноземний капітал є носієм інновацій, технічного і технологічного оновлення виробництва. За ефективного використання іноземні інвестиції можуть стати вагомим чинником зростання виробництва, підвищення конкурентоспроможності та структурної перебудови економіки країни-реципієнта.

Додамо, що розвиток інноваційної сфери за допомогою інвестування дозволить забезпечити збалансований економічний, екологічний, соціально-культурний розвиток підприємств, закріплення позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках, знайти шляхи вирішення найбільш гострих і значущих для них проблем.

Щодо фактів, то за даними Головного управління статистики у Рівненській області, основним джерелом фінансування інноваційної діяльності у 2010 році були власні ресурси підприємств (95,1%), а не інвестиційні ресурси [10].

Таблиця 1.

Джерела фінансування інноваційної діяльності

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів, тис. грн.			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	6455,8	6417,2	30,0	–	8,6
2001	6550,3	4632,5	–	–	69,0
2002	10006,5	9461,5	–	–	–
2003	11786,7	11640,9	–	–	–
2004	56410,3	25031,1	330,0	23214,7	–
2005	32742,0	24335,1	–	–	–
2006	74982,5	70307,8	234,7	–	4440,0
2007	24280,9	–	–	–	... ¹
2008	198580,3	27766,5	1605,0	–	169208,8
2009	21185,3	11209,5	... ¹	7376,8	–
2010	37879,9	36036,9	... ¹	–	–

¹ Згідно із Законом України «Про Державну статистику» інформація конфіденційна.

Основним чинником, що гальмує процеси іноземного інвестування вбачаємо несприятливий інвестиційний клімат регіону, що робить українські підприємства непривабливими для іноземних інвесторів.

Економічний механізм формування інвестиційної привабливості полягає в забезпеченні через особливі важелі максимально можливого залучення й ефективного розподілу та управління іноземними інвестиційними ресурсами [4,5]. Такими важелями є:

1. Створення економічних передумов інвестиційно-інноваційної діяльності, зокрема: поліпшення відтворювальної структури капіталовкладень; підвищення питомої ваги витрат на технічне переозброєння і реконструкцію; зміна галузевої структури капіталовкладень; збільшення обсягів капітальних вкладень на будівництво комфортного житла; збалансованість інвестиційного циклу тощо.

2. Інформаційне забезпечення обслуговування іноземних інвестицій. Роль інформаційної складової полягає в забезпеченні суб'єктів інвестиційної діяльності точною і вичерпною інформацією, пов'язаною з їх діяльністю на ринку інвестицій. Інформаційна система, котра функціонує сьогодні на українському ринку інвестицій, практично не відповідає основним вимогам: отримання повної інформації про нормативно-правові акти, що регламентують інвестиційну діяльність у країні. Таким інформаційним забезпеченням може бути науково обґрунтоване визначення пріоритетних напрямів інвестування, їх відповідність державним інтересам, програмним цілям для подолання економічної кризи і досягнення стабілізації та зростання народного господарства. Саме на пріоритетні напрями науково-технічного прогресу слід максимально націлювати інвестиційну діяльність та ресурси. На розвиток сучасних і майбутніх високотехнологічних виробництв можуть претендувати тільки ті країни, які здатні забезпечувати високий рівень науки, техніки, освіти, культури, організації управління та трудової дисципліни.

3. Надання гарантій захисту іноземних інвестицій у разі зміни законодавства щодо примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їх посадових осіб означає, що іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації; компенсація і відшкодування збитків іноземним інвесторам полягає в тому, що інвестори мають право на відшкодування збитків, включаючи втрачену вигоду і моральну шкоду; гарантії у разі припинення інвестиційної діяльності; гарантії переказу прибутків, доходів та інших коштів, одержаних унаслідок здійснення іноземних інвестицій.

Іншими словами, ефективність механізму іноземного інвестування у інноваційну діяльність підприємств залежить від того, наскільки гармонійно вдається поєднати національні економічні інтереси з інтересами іноземних інвесторів.

Висновки. Резюмуючи викладене, вважаємо, що важливими аспектами формування інноваційної системи є фінансове, інституціональне та інфраструктурне забезпечення.

Низький загальний обсяг іноземних інвестицій, їх нерівномірний регіональний та галузевий розподіл вказує на те, що інвестиційний клімат в Україні ще не досить сприятливий для іноземних інвесторів, що вимагає здійснення активної державної підтримки, орієнтацію національної економіки на інноваційний розвиток, державну підтримку інноваційних процесів,

стимулювання інновацій через встановлення пільгового оподаткування, надання кредитів, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Варто підкреслити, що вищезазначені важелі впливу можуть бути предметом подальших досліджень і пошуку шляхів ефективного впровадження науково-технічних розробок та нововведень, що забезпечить вирівнювання міжрегіональних диспропорцій, євроінтеграцію України, доступ до надбань сучасної цивілізації.

Список використаних джерел

1. Божкова В. Передумови удосконалення управління інноваціями на малих та середніх промислових підприємствах / В.В. Божкова та О.М. Дериколєнка. – Механізм регулювання економіки. – Т.2. – 2009. – № 3. – С. 225-229.
2. Дмитриченко Л.І. Державні механізми сприяння венчурному підприємництву у сфері інвестиційно-інноваційної діяльності / Л.І. Дмитриченко, К.В. Кутрань. – Фінанси України. – 2011. – №1. – С. 23-30.
3. Король В. Концепція, методи і джерела розвитку інноваційно-конкурентоспроможної національної економіки / В. Король. – Економічний аналіз: зб. наук. праць. – Тернопіль, 2011. – Вип.8. – Частина 1. – 458 с. – С. 112-115.
4. Кушнарєва В. Державна політика залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України / В.С. Кушнарєва. – Актуальні проблеми розвитку соціально-економічних систем: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених, м. Бердянськ, 18-19 квітня. – Донецьк, 2011. – С. 61-62.
5. Малютін О.К. Концепція поліпшення інвестиційного клімату в Україні / О.К. Малютін // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 64-74.
6. Олейнікова Л.Г. Інноваційний розвиток як мотив детінізації економіки / Л.Г. Олейнікова. – Фінанси України. – № 3. – 2011. – С. 35-41.
7. Рожко О.Д. Інноваційно-інвестиційна спрямованість бюджетної політики в Україні / О.Д. Рожко. – Фінанси України. – № 1. – 2011. – С. 64-72.
8. Сирцева С.В. Фінансово-кредитне забезпечення інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств України [Електронний ресурс]. / С.В. Сирцева. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_33/Zmist/28PDF.pdf.
9. Федулова Л. Проблеми стратегічного розвитку інноваційної економіки України [Електронний ресурс] / Л. Федулова. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Evu/2009_11/Fedulov%D0%B0.pdf.
10. Головне управління статистики в Рівненській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rv.ukrstat.gov.ua/>.

Подано до редакції 22 червня 2011 року

Олиевская М.Г.

Основные источники финансирования инновационной деятельности предприятий региона

В статье исследованы основные источники и проблемы финансирования инновационной деятельности предприятий. Акцентировано внимание, что инновационная деятельность предусматривает привлечение к процессу разработки и внедрения новаций инвестиционные ресурсы.

Ключевые слова: *инновация, финансовое обеспечение, финансовые ресурсы, инвестиционные ресурсы.*

Olievska M.G.

The main sources of innovation of enterprises of region

The article discusses the main sources of funding problems and innovation of enterprises. Underlined that the innovation activity implies the involvement into the process of innovation developing and implementing the investing financial resources.

Keywords: *innovation, financial support, financial resources, investment resources.*

Олієвська Мирослава Григорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Рівненського інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».